

*HZ. MUHAMMED'İN EHLİYET VE LİYAKAT MERKEZLİ
GÖREVLENDİRMELERİ:
OSMAN B. TALHA ÖRNEĞİ*

*Dr. Öğr. Üyesi Ali YILMAZ
Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi*

ÖZ

Mekke'nin fethi sırasında Hz. Muhammed'in ilga etmediği en prestijli görevlerden olan Kâbe'nin bakım-onarım ve anahtarlarına sahip olma şeklinde tarif edilen Sidane görevinin el değiştirme çabaları bizzat Allah'ın ayeti ile engellenmiştir. İslam tarihi kaynakları ile bazı tefsir kaynaklarının konuya ilişkin değerlendirmeleri birbiriyle örtüşmemektedir. Konunun kahramanı Osman b. Talha'nın İslam'ı kabul tarihi ilgili bilgilerle çelişmektedir. Nisa suresi 58. ayetin nüzul sebebiyle ilgili değerlendirmelerde dile getirilen olay bütüncül bir yaklaşım gerektirirken ilgisiz taraflara çekilmiş ve benzeri vazifelerde görevlendirilecekler üzerinden tartışma alanları yaratılmıştır. Konu Müslüman olsun olmasın sadece emanetin ehline verilmesi ekseninde değerlendirerek Abbas'ın asabiyet merkezli yaklaşımı üzerinde durulmamıştır.

Tevbe 18. ayete atıfla mescidlerin imar ve inşasında Müslüman olmanın gerekliliğine vurgu yapılırken, Ka'be gibi mescidlerin merkezi olan bir mabede ait kamu görevini Müslüman olmayan birine tevdi edilmesi hem tarihsel gerçeklerle hem de genel İslam prensipleriyle örtüşmediği düşünülmektedir. Bu makale emaneti ehline vermek gerektiği prensibinin İslam tarihindeki referanslarını da ha geniş bir perspektiften değerlendirmesi gerektiği iddiasındadır.

Anahtar Kelimeler: Osman b. Talha, Sidane, Abbas, Emanet, Ehliyet.

ABSTRACT

The Prophet Muhammed's Capability and Merit Centered Appointments: A Case Study of Uthman b. Talha

During the conquest of Mecca, one of the most prestigious missions that Muhammad has not dismissed is the Kaaba, which is described as having the care and repair and the keys, and the efforts of the Sidane mission to change hands have been blocked by Allah's verse. The sources of Islamic history and some commentary sources (tafsir) do not overlap with each other. Osman b. Talha's acceptance of Islam contradicts the relevant historical information. In the assessments of the cause of the 58th verse of Nisa, the event raised a point of unity to the unrelated parties and created debates over those to be assigned to similar mission. The matter has been assessed on the axis of entrusting to the person who deserves responsibility, whether he is Muslim or not, but not on Abbas's tribalism centered approach.

With reference to 18th of Tawbah, despite emphasis on the necessity of being

a Muslim in the reconstruction and construction of the mosque, it is thought that the granting of a non-Muslim public office belonging to a mosque such as Ka'be is not compatible with both historical facts and general Islamic principles. This article claims that the principle of entrusting to the person who deserves responsibility should evaluate the references in Islamic history from a wider perspective.

Keywords: 'Uthman Ibn Talha, Sidane, Abbas, Trust, Competence.

Giriş

Hz. Muhammed (sav) 610 yılında Allah (cc) tarafından kendisine Hira'da tevdi edilen risalet görevinden sonra 23 yıl gibi bir süre içerisinde inkişaf etmiş, bu mücadelede birçok zorluklar yaşamıştır. Hicrete zorlanmasına rağmen görevinin bilincinde bir elçinin yapması gerekeni yapmış, 632 yılında görevini layıkıyla ifa etmenin huzuruyla rabbine kavuşmuştur. Bu 23 yıllık hayatı boyunca kendisine gönderilen vahiylerin toplamı, kendisinden sonra toplatılıp birleştirilerek bir kitap (Kur'an) haline getirilmiştir. Kur'an-ı Kerimi oluşturan ayetler ya Allah tarafından bir olaya mebni olarak indirilmiş, ya da bir sebep olmaksızın inzal edilmiştir. Mekke'de nazil olan ayetler daha çok itikadî/ahlakî konularla alakalı olup Medine'ye hicretten sonra inşa ettiği hukuki statülü bir devlet teşekkülü sırasında hukuksal bazı düzenlemeler bizzat Allah tarafından tanzim edilmiştir.

Özellikle Medine site devleti teşekkülünden sonra Hz. Peygamber devletin idamesi ve bazı devlet işlerinin görülmesi için görevlendirmeler yapmıştır. Bu görevlendirmeler ya seriyelerin başına kendi katılmadığı durumlarda komutan görevlendirmeleri şeklinde, kendisi Medine dışında olduğu zamanlar yerine vekâlet bırakma, cemaate imamlık yapma ya da dış ilişkilerde tebliğ mektubu gönderme vs. olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görevlendirmelerde Peygamberin ehliyet ve liyakatı öncelmesi herhangi bir tartışmanın yaşanmamasına sebep olmuştur. Gerçi risalet görevi üstlenen elçinin yaptığı tasarrufların tartışmaya açılması muhtemel de değildir. Ancak Hz. Muhammed (sav)'in tartışma çıkmasa da kendisinden sonra uygulamaların bir sünnet olması nedeniyle titiz davrandığını biliyoruz.

Mekke'yi Kureşlilere vatan haline getirip idaresini ele alan Kusay b. Kilab zamanında ihdas edilen ve asırlarca süregelen kamu görevleri Kureş'in değişik kolları arasından bazı kişilerce deruhte edilmiştir. Diğer bazı toplumsal örf-lerin uygulamalarında olduğu gibi cahili adetlerin tümü ilga edilmemiş, bazıları revize edilerek, bazıları da aynı şekilde uygulanmaya devam etmiştir. İşte Arabistan yarımadasının en prestijli görevleri olarak bilinen Kâbe hizmetleri Sikaye ve Sidane/Hicabe hariç Mekke'nin fethiyle hepsi ilga edilmiştir. İçeriği değişse bile toplumların dimağlarında iz bırakan ve en şerefli/prestijli görev olan Sidane görevinin icrası ile ilgili değişik değerlendirmeler ve bilgiler mevcuttur. Değerlendirmeye konu olan bu en üst kamu görevinin aynı zamanda Kabe ile birebir ilgili olmasından dolayı dini boyutunu da göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu görevlendirme (sidane) ile ilgili konunun kahramanı Osman b. Talha'nın Müslüman olup olmamasına bakmaksızın maddi ve manevi karizması yüksek bu görev ehliyet ve liyakat sahibi olmayı tek kıstas sayarak görevlendirilmesi mümkün müdür? Bu çalışmada sidane görevi için "ehliyet ve liyakat" aranırken

kişinin dini kimliği hiç önemli değil midir gibi bazı soruları derinlemesine irdeleyip yeni bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılacaktır. Hz. Muhammed'in hicret sırasında kendisine yol rehberi olarak hizmet aldığı Abdullah b. Uraykıt gibi Müslüman olmayan birisinin yaptığı işlev ile en önemli kamu görevi olan Hicabe/Sidane görevlendirmesi aynı değerinde kabul edilebilir mi? Diğer taraftan ilgili kaynaklara bakarak aslında Kâbe'nin anahtarları konusunda ilgili ayetin nazil olması sırasında acaba bir şeyleri gözden geçiriyor muyuz?

Emanetin ehline verilmesi olayı değerlendirirken geniş bir perspektifle mabetlerin anası olan ve Tevbe suresi 18. ayette ifadesini bulan "Allah'ın mescidlerini imarda iman" eksenli bir bakış açısı geliştirdiğimizde mescidlerde bile titiz davranılırken sadece işin ehli olma bağlamında henüz Müslüman olmamış birisine bu kadar prestijli bir görevin tevdi edilmesi uygun mudur?

İşte bu gibi soruları derinlemesine irdeleyerek cevap arayacağımız bu makalemize olayın kahramanı olan Osman b. Talha'yı tanıyarak başlamanın ve diğer değerlendirmelere bu açıklamalardan sonra geçmenin isabetli olacağını düşünüyoruz.

Osman b. Talha Kimdir?

Osman b. Talha el-Kureşî el-Abderî (ö. 42/662) Mekke'de doğmuş olup Kureyş'in Abdü'd-Daroğulları boyuna mensuptur. Abdü'd-Daroğulları, Kureyş'in atası Kusayy b. Kilab'dan bu yana Kâbe'nin bakımı, örtüsünün değiştirilmesi, kapısı ve anahtarlarının muhafazası ve ziyarete açılması gibi önemli bir görevi (sidane/hicabe) sürdürmekteydiler. Bu görev babadan oğula geçerek Osman b. Talha'ya kadar geldiği, ayrıca savaşlarda Kureyş'in sancağını taşıma görevini de zaman zaman yaptığı bildirilmektedir. Hz. Muhammed'in kendisiyle zaman zaman görüştüğü, İslam'a davet ettiği, teklifi reddettiği gibi atalarının dininden ayrılmaması yolunda Resûlullah'a nasihatte bulunmaya kalkıştığı rivayetlerde geçmektedir.¹

Uhud savaşına Müslümanlara karşı müşrik safında bütün yakınlarıyla birlikte katılan Osman b. Talha'nın babası, dört kardeşi ve amcası bu savaşta müşriklerin sancağını sırayla taşıırken peş peşe öldürülmüştür. Babası Talha, Hz. Ali ile giriştiği mübarezede, amcası Osman b. Ebi Talha da Hz. Hamza tarafından Uhut savaşında öldürülmüştür.² Bu savaşta kendisini bir türlü korumuş ve sağ olarak Mekke'ye ulaşabilmiştir. Hendek gazvesinde müşrik kabilesi adına sancağını yine Osman b. Talha'nın taşıdığı görülür Başarısızlıkla sonuçlanan hendek gazvesinin ardından Mekke'ye dönen Osman b. Talha'nın Hudeybiye Antlaşması ve Umretü'l-kaza esnasında görüp yaşadıkları, İslamiyet'e olan düşmanlığını hafifletmiştir. Hz. Muhammed, Umretü'l-kaza için Mekke'ye geldiğinde başta Halid b. Velid olmak üzere Mekke'nin kabiliyetli gençlerine haber göndererek Medine'ye gelmelerini istemişti. Halid b. Velid bu teklifi yakın arkadaşı olan Osman b. Talha ile görüşünce birlikte Müslüman olmaya karar ver-

¹ Vakidî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-Megazi*, (thk: Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata), I-II, Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut, ty. II,276.

² İbnü'l-Esir, İzzudîn Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Daru'l-Kütübi'l-İlim, Beyrut, ty. I/747.

mişlerdir. Daha sonra Amr b. As'ın da kendilerine katılmasıyla 1 Safer 8 (31 Mayıs 629) tarihinde Medine'de Hz. Peygamber'in huzurunda İslamiyet'i kabul etmişlerdir.³ Rasûlullah onların geldiğini görünce yanındaki sahabilere, "Mekke ciğerparelerini kucağımıza attı" buyurarak onların gelişinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.⁴

Osman b. Talha Müslüman olduktan kısa bir süre sonra vuku bulan Mekke'nin fethine katılmıştır. Osman b. Talha Medine'ye hicret etmeden önce elinde bulundurduğu Kâbe anahtarlarını annesine bırakmıştı. Mekke fethedilince Hz. Peygamber, Kâbe'yi tavaf ettikten sonra Osman b. Talha'ya Kâbe kapısını açtırmıştır. İçerideki resim ve putları temizleyip namaz kılmış, dışarı çıkınca Abbas ve Hz. Ali'nin Kâbe anahtarlarının kendilerine verilmesini istemişlerdir. Ardından da Kâbe anahtarlarını ona ve amcasının oğlu Şeybe b. Osman'a verip bu anahtarların kıyamete kadar kendilerinde kalacağını söylemiştir.⁵ Huneyn seferi ve Taif fethinin ardından Medine'ye dönen Osman b. Talha, Rasûlullah'ın vefatına kadar burada kalmıştır. Daha sonra Mekke'de ikamet ederek Kâbe'deki amcaoğluna verdiği sidane görevini sürdürmüştür. Dört halife devrinde idari işlerde ve savaşlarda ismine rastlanmaması onun Mekke'den pek ayrılmadığını göstermektedir. Osman b. Talha'nın 41 (661) veya 42 (662) yılında Mekke'de vefat ettiği kabul etmektedir. Ecnadeyn Savaşı'nda şehid düştüğüne ve Medine'de öldüğüne dair rivayetler kabul görmemiştir. Hadis kaynaklarına Osman b. Talha'dan beş hadis rivayet edilmiş olup başlıca ravileri Şeybe b. Osman, Abdullah b. Ömer ve Urve b. Zübeyr'dir.⁶

Temel İslam Tarihi ve Tabakat Kaynaklarında Osman b. Talha'nın Müslüman Oluşu

Konumuzun merkezinde olan Osman b. Talha hakkında kısa bir biyografik bilgi aktardıktan sonra onun İslam'ı kabulü ile ilgili olarak ilahiyat araştırmacılarının en çok başvurdukları Tabakat, Siyer/ İslam Tarihi kitaplarında kronolojik sırayı da göz önüne alarak Osman b. Talha'nın Müslüman olma zamanı tespit edilmeye çalışılacaktır. İlk dönem yazılı siyer kitaplarından ilki kabul edilen İbn İshak'ın (ö.151/768) es-Siretû'n-Nebeviyye adlı eserinde Halid b. Velid ve Amr b. As'ın İslam'ı kabullerini anlattıktan sonra Osman b. Talha'nın da o ikisiyle birlikte Müslüman olduğu kaydını görmekteyiz. Kâbe'nin anahtarları ile ilgili konuyu işlerken Mekke'nin fethinden sonra Hz. Muhammed (sav)'in Kâbe'nin anahtarlarını ondan istediğini Hz. Ali'nin bu isteği yerine getirip Kâbe'nin anahtarlarını getirdiğini, Hz. Muhammed'in Kâbe'ye girip putları temizledikten sonra Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e "Ya Rasûlullah, Sikaye ile birlikte Sidane/Hicabe görevini de bizde (Haşimoğullarında) toplasanız" söylemi üzerine Hz. Muhammed'in

³ Zehebî, Ebu Abdullah, Şemsuddin Muhammed b. Ahmet, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, nşr, Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1982, III/11.

⁴ İbn Abdilberr, İbn Ömer Yusuf b. Abdullah, b. Muhammed, *el İstıab fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, Daru Nehdat, Kahire, ty, III/1034.

⁵ İbn Sa'd, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Daru's-Sadr, Beyrut, ty, II/136-137.

⁶ Efendioğlu, Mehmet, "Osman b. Talha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, XXXIII/475.

Osman b. Talha'yı çağırarak "Anahtarını al ey Osman, gün vefa ve iyilik günüdür" dediği kaydedilmektedir.⁷

Ölüm tarihleri açısından değerlendirildiğinde İbn İshak'tan sonraki en çok müracaat edilen Vakidî (ö. 207/823) Kitabü'l-Megazi'sinde konu biraz teferruatlı anlatımla Amr b. As özelinde Amr b. As'ın iç dünyasında geçirdiği fırtınalar ve nihayet Habeş Necaşisi ile diyalogundan sonra İslam'a girme kararı verdiği bilgisini verir. Osman b. Talha'nın İslam'a girişiyle ilgili bilgi verirken yanlarından Halid b. Velid ve Amr b. As'ın olduğu bir ortamda Medine-i Münevvere'de Hz. Muhammed'e biat edip Müslüman olduklarından bahsetmekte ve olayın hicri 8. yılın Safer ayında olduğu notunu düşmektedir.⁸

İbn Hişam (ö. 218/833) es-Siretü'n-Nebeviyye adlı eserinde "Amr b. As ve Halid b. Velid'in Müslüman olması" başlığı altında verdiği bilgi de diğer ikisiyle Osman b. Talha'nın da eş zamanlı İslam'a girdiklerini ve zaman olarak da Mekke'nin fethinden önceki bir tarihi notunu düşer. Amr b. As'ın Hz. Muhammed'e "Geçmiş günahlarımız bağışlanması için niyazda bulunsanız" isteğine Hz. Muhammed'in "Müslüman olman önceki sorumlulukları yok eder, keser" ifadesiyle olumlu cevap verir. Mekke'nin fethi sırasında anahtarları Osman b. Talha'dan alıp içeri girdiğini ve Kâbe'de bulunan putları kırdığını anlatır. Kıрма işlemi tamamlandıktan sonra anahtarlar elinde olan Hz. Ali'nin "Ya Rasûlullah Sikaye göreviyle Sidaneyi (Kabe'nin anahtarı) görevini bizde (Haşimoğullarında) birleştirseniz" isteğini Hz. Muhammed; Osman b. Talha nerde diye sorup, Osman b. Talha'nın çağrılmasının ardından "İşte anahtarın, gün vefa ve iyilik günüdür" dediği bilgisini vermektedir.⁹

İlk tabakat kitabının yazarı İbn Sa'd (ö. 230/845) et-Tabakâtü'l-Kübra adlı eserinde Halid b. Velid'in önce Osman b. Talha daha sonra Amr b. As ile birleşip hicri 8. yılın Safer ayının ilk günlerinde Medine'ye hicret ettiğinden söz etmektedir. Bu üçlü Peygamberin huzuruna gelip İslam'a girme isteklerini anlattıktan sonra Halid b. Velid'in yukarıdaki istiğfar isteği meselesini de anlatarak konuyu sonlandırır.¹⁰

Belazurî (ö. 279/892) Ensabu'l Eşraf adlı eserinde olayı müteaddid kereler İslam'a girişlerine atıfta bulunarak Halid b. Velid, Amr b. As ve Osman b. Talha'nın hicri 8. yılda Safer ayında Medine'de Müslüman olduklarını ve Mekke'nin fethine Müslüman olarak katıldıklarından ifade eder. Bu bilgiyi verdikten sonra Hz. Muhammed'in Sikaye ve Hicabe'nin dışındaki cahili adetleri kaldırdığını ve Kâbe'nin anahtarlarını Osman b. Talha'ya verdiğini kayıt altına almaktadır.¹¹

Ya'kubî (ö. 284/897) ise fetih olayından ve Hz. Muhammed'in Osman b. Talha'yı çağırdığından bahsettikten sonra Kâbe'deki putların temizlenmesinden ve bundan sonra Hz. Muhammed'in bir hutbe okuduğundan bahseder. Fakat

⁷ İbn İshak, b. Yesar, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, 434-531.

⁸ Vakidî, *Kitâbü'l-Megâzi*, II/195-197.

⁹ İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik el-Himyeri, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I-VI, Daru'l-Cir, Beyrut, 1411, II/240, V/73-74.

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, IV/252.

¹¹ Belazurî, Ebu'l-Abbas Ahmet b. Yahya b. Cabir, *Ensâbu'l-Eşraf*, Jarusselam, 1963, I/23,159,453.

Osman'ın ne zaman Müslüman olduğu ile ilgili bilgi vermez.¹²

Ünlü tarihçi ve müfessir olan Taberî (ö. 310/923) *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mulûk* adlı eserinde Amr b. As'ın Habeşistan'da Necaşi ile olan konuşmalarından sonra Müslüman olduğunu ve bunu Mekkelilerden gizlediğini aktarır. Daha sonra Halid b. Velid ve Osman b. Talha'nın da onlarla birlikte Müslüman olduğundan bahsetmektedir.¹³ Olayın tarihi olarak da hicri 8. senenin Safer ayının ilk günlerini bilgisini verir.

Ebu Nu'aym (ö. 430/1038) *Ma'rifetü's-Sahâbe* adlı eserinde ise Halid b. Velid, Amr b. As ve Osman b. Talha'nın hicri 8. yılın Safer ayının içinde her üçünün beraber Müslüman olduklarından bahseder. Bu bilgilere ek olarak Hz. Muhammed'in bu olaya sevindiğini ve "Mekke çiğerpelerine kucağıma attı" buyurduğunu kaydetmektedir. Osman b. Talha ile ilgili meziyetlerinden bahsederken çok cömert biri olduğu notunu düştükten sonra Kâ'be anahtarı ile ilgili olaya girerek Kâbe'nin anahtarlarını ondan aldığını, bir miktar Kâbe'de kaldıktan sonra "Sonsuza kadar bu anahtarları senindir" iltifatından yarar. Osman b. Talha'nın Hz. Muhammed'in vefatından sonra Muaviye'nin halifeliliği sırasında Mekke'de vefat ettiği bilgisini de verir.¹⁴

İbn Abdî'l-Berr (ö. 463/1071) *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashab* adlı eserinde Osman b. Talha'nın babası, amcası ve üç kardeşinin Uhut savaşında Mekke müşriklerle Müslümanlara karşı savaştığını ve savaşta öldürüldüklerinden bahseder. Halid b. Velid, Amr b. As ile Hudeybiye barışından sonra Müslüman olduklarını, Mekke'nin fethinde bulunduğunu, Kâbe'nin anahtarını kendisine tevdi edildiğini onunda Medine'ye gittiği için Kâbe'nin anahtarlarını amcasının oğlu Şeybe'ye verdiğini ve Muaviye'nin hilafetinde veya Ecnadeyn savaşında öldürüldüğü bilgisini verir.¹⁵

İbn Asakir, (ö. 571/1176) *Tarihu Dimeşk* adlı eserinde, Halid b. Velid, Amr b. As ve Osman b. Talha'nın hicri 8. yılda ve Safer ayının başlarında Hidane'de Müslüman olduklarını kaydeder.¹⁶

İbn Cevzî (ö. 597/1201) ise eserinde Osman b. Talha, Halid b. Velid ve Amr b. As hakkında da bilgiler verdikten sonra hicri 8.yılın safer ayının başlarında İslam'a girdikleri kaydını düşer. Fetih günü Peygamberin Kâbe'nin anahtarı istediğini ve Osman'ın da anahtarları verdikten sonra Hz. Muhammed'in "Kâbe'nin anahtarlarının sonuna kadar senin evlatlarının hakkıdır" diyerek anahtarları iade ettiği belirtmektedir.¹⁷

İbnü'l-Esîr (ö. 630/1232) *Üsdü'l-Gâbe* adlı eserinde: Uhud savaşında Osman b. Talha'nın babasının ve kardeşlerinin müşrik olarak öldüğünden bahset-

¹² Ya'kubi, Ahmet b. Ebu Ya'kub el-Abbas, *Tarihu Ya'kubi*, (thk; Abdü'l-Emir Mihna), Beyrut, 2010, I/380.

¹³ Taberî, Muhammed b. Cerir, *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mulûk*, I-IV, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2014, I/747-748.

¹⁴ Ebu Nu'aym, Ahmet b. Abdullah Ahmet b. İshak, *Marifetü's-Sahâbe*, Daru'l-Vatan, Beyrut, 1998, IV/1961.

¹⁵ İbn Abdî'l-Berr, *el-İstiab fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 1/317.

¹⁶ İbn Asakir, Ebu'l-Kasım Sikatüddin Ali b. Hasan, *Tarihu Dimeşk*, Beyrut, 1997, 38/376.

¹⁷ İbnü'l-Cevzî, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Telgîhu Fuhumi Ehli'l-Eser fî Uyuni't-Tarih ve's-Siyer*, Daru'l-Erkam, Beyrut, 1997, I/104.

tikten sonra Hudeybiye antlaşmasını müteakip Halid b. Velid ile Medine'ye giderlerken Habeşistan'dan gelen Amr b. As ile yolda karşılaştıklarını, sonra beraberce Medine'ye gittiklerini ve Hz. Muhammed'in memnuniyetini kendilerine ve yanında bulunanlara izhar ettiğini yazar. Daha sonra Osman b. Talha'nın Hz. Muhammed'le Medine'ye gittiğinden anahtarları amcasının oğlu Şeybe'ye verdiğini Hz. Muhammed vefat edinceye kadar burada kaldığını ve sonra Mekke'de 42 yılında vefat ettiğini yazar.¹⁸

İbn Hallikan (ö. 681/1282) Vefayatü'l-A'yan adlı eserinde Osman b. Talha'nın Mekke'nin fethinden önce Müslüman olduğunu Mekke'nin aynı yıl yani h. 8. yılın Ramazan ayında fethedildiğinden bahsetmektedir. Arayış içinde olan ve Habeş kralı Necaşi ile diyalogu olan Amr b. As ile diğer iki kişinin İslam'a girmesiyle son derece sevindiğini ve bu tarihin Safer ayının başlarına tekabül ettiğini ifade eder.¹⁹

Zehebî (ö. 748/1347) Siyeru A'lami'n-Nubelasında Halid b. Velid, Amr b. As ve Osman b. Talha'nın tarih vermeden Medine'ye beraber hicret ettiklerinden bahseder.²⁰ Aynı müellif Tarihu'l-İslam adlı eserinde konudan bahsederken Halid b. Velid, Amr b. As ve Osman b. Talha'nın Medine'ye hicreti ve Müslüman olmalarını Safer ayının başı olarak vermekle kalmıyor, Hz. Muhammed'in anahtarları Şeybe b. Osman'dan istediğini yazdıktan sonra bu görüşün Vakidî tarafından kabul edilmediğini, anahtarları Osman b. Talha'dan aldığı notunu düşmektedir.²¹

Müfessir/tarihçi İbn Kesîr (ö. 774/1372) el-Bidâye ve'n-Nihâye adlı eserinde ise; Halid b. Velid, Amr b. As ve Osman b. Talha'nın Mekke'nin fethinden önce birbirlerinden habersiz iç dünyalarındaki çalkantılardan bahsettikten sonra İslam'a girme gayesiyle Medine'ye gitmek için yola düştüklerini ve karşılaştıklarında birbirlerine niyetlerini açıklayıp yol arkadaşlığı yaparak Müslüman olduklarından ve detaya girmeden Kâbe'deki anahtar hadisesinden yukardaki kaynaklara benzer bilgiler vermektedir.²² Aynı tarihlendirme İbnü'l-Verdi de (ö. 749/1397) mevcut olup, Halid b. Velid, Amr b. As ve Osman b. Talha'nın Mekke'nin fethinden önce Hudeybiye barışından sonra hicretin 8. senesinde Müslüman olduklarından notunu düşer.²³

İbn Haldun (ö. 808/1406) ise Amr b. As'ın Kureyş'ten ayrılarak Necaşi'nin yanına gittiğini ve Habeşistan'da bulunan Muhacirleri istemesi üzerine Necaşi ile aralarında geçen diyalogdan etkilenip Müslüman olduğunu ama Müslümanlığını gizleyip Mekke'ye döndükten sonra Halid b. Velid, Osman b. Talha gibi Kureyş'in büyükleri olan bu insanlarla Medine'ye gidip Müslüman oldukları ya-

¹⁸ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, I/747.

¹⁹ İbn Hallikan, Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekir, *Vefayatu'l-A'yan ve Ebnau Ebnai'z-Zaman*, Daru's Sadr, Beyrut, ty, VII/23.

²⁰ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, III/10.

²¹ Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmet b. Osman, *Tarihu'l-İslam*, (thk: Ömer Abdüsselam Tedmuri), Daru'l-Kütübü'l-Arabi, Beyrut, ty, II/ 473-551

²² İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut, ty. 8/25, 4/273.

²³ İbnü'l-Verdi, Zeynü'd-Din Amr b. Muzaffer, (ö.749) *Tarih-ü İbni'l-Verdi*, Daru Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.

zar.²⁴ İbn Asakir eserinde aynı bilgiyi teyid eder.²⁵

İbn Hacer (ö. 852/1448) el-İsâbe fî Temyizi's-Sahabe adlı eserinde Osman b. Talha'dan bahsederken Halid b. Velid ile Hudeybiye'den sonra İslam'a girdiklerini ve Mekke'nin fethine şahit olduklarını yazar. Fetihden sonra Osman b. Talha, Halid b. Velid ve Amr b. As ile Medine'ye hicret edip İslam'a girdikten sonra Mekke'nin fethinde Hz. Muhammed'le beraber olmuş ve Kâbe'nin anahtarlarını kendisine verildikten sonra tekrar Medine'ye gitmiş ve nihayet 42 yılında vefat etmiştir. Osman b. Talha'nın Kâbe'nin anahtarı meselesinden dolayı Müslüman olduğu bilgisinin doğru olmadığı şerhini düşmeyi ihmal etmez.²⁶

Yukarıda vermeye çalıştığımız bilgilerden anlaşıldığına göre siyer, İslam tarihi ve tabakat kitaplarının hiçbirinde Osman b. Talha'nın Mekke'nin fethinden sonra İslam'ı kabul ettiği ile ilgili bir bilgi yoktur. Bütün kaynaklar Osman b. Talha'nın İslam'la şereflenmesini Hudeybiye barış anlaşmasından sonra, Mekke'nin fethinden sonra olduğunda ittifak halindedirler.

Hadis Kaynaklarının Kâbe'nin Anahtarı Meselesine Yaklaşımı

Hz. Muhammed'in Mekke'nin fethi sırasında Kâbe'nin anahtarıyla ilgili bilginin geçtiği hadisi Kütüb-ü sitte diye meşhur hadis külliyyatından sadece Buhari (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) sahihlerinde görmekteyiz. Buhari olayı İbn Ömer'den nakille şöyle anlatmaktadır; "Fetih yılı Hz. Muhammed Kasva adlı devesi Usame b. Zeyd, Bilal-i Habeşi ve Osman b Talha yanlarında olduğu halde Kâbe'nin yanında çöktü. Hz. Muhammed Osman b. Talha'dan Kâbe'nin anahtarını istedi. O anahtarı getirdikten sonra Hz. Muhammed Kâbe'ye girince biz kapıda epey bir süre bekledik. (Ravi olan İbn Ömer diyor ki; oradakilere ne kadar namaz kıldı diye sormayı unuttum.)"²⁷ Görüldüğü gibi Tarih kitaplarında olduğu gibi Osman b. Talha'nın Müslüman oluşu ile ilgili bilgi direk verilmemişse bile olayın akışından Kâbe'ye yaklaşıldığı zaman yanındakiler sayılırken, Usame b. Zeyd, Bilal-i Habeşi ve Osman b. Talha'dan bahsetmesi üç kişinin de muhtemelen Medine'den beri yanında olan üç Müslüman olduğu izlenimini vermektedir.

Konu ile ilgili en açıklayıcı bilgi sanki Müslim'in sahihinde on ayrı yerde geçmekle birlikte şu varyantlı hadiste geçmektedir. Müslim'de geçen hadis-i şerif yine İbn Ömer'den mervi olarak şöyle aktarılmaktadır; "Fetih yılında Üsame b. Zeyd ile aynı deve Kâbe'ye geldiklerinde deve çöktü. O sırada Hz. Muhammed Osman b. Talha'yı çağırarak "Kâbe'nin anahtarını getir" dedi. Osman b. Talha da annesine giderek anahtarı istedi. Annesi anahtarı vermeyi reddetti. Oda tehditkâr bir şekilde "eğer anahtarı vermezsen seni kılıcımla arkandan hançerlerim" diyerek anahtarı tekrar isteyince onu aldı ve Hz. Muhammed'e verdi. Sonra Hz. Muhammed Kâbe'nin kapısından içeri girdi."²⁸

²⁴ İbn Haldun, 1/40.

²⁵ İbn Asakir, *Tarihü Dimaşk*, 16/219.

²⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, IV/450.

²⁷ Buharî, Ebu Muhammet b. İsmail, *Sahihu'l-Buharî*, (thk; Mustafa Deybu'l-Bega), Megazi, 77, Beyrut, 1987.

²⁸ Müslim, İmam Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kureşî en-Nisaburî, *Sahihu Müslim*, (thk; Muhammet Fuat Abdülbaki) Kitabu'l- Hac, 78, Beyrut, ty.

Hadisin diğer varyantlarında Buhari'de geçen metne yakın bilgileri bulmak mümkündür. Görüldüğü gibi Kâbe'ye gelindiğinde Hz. Muhammed Kâbe'nin anahtarını Osman b. Talha'dan istemiş, Osman b. Talha'da anahtarı hemen Peygambere verememiştir. Eğer anahtar Osman b. Talha'da olsaydı anahtarı hemen verirdi. Muhtemelen Osman b. Talha Medine'ye giderken Kâbe'nin anahtarını annesine ve kardeşi Şeybe'ye bırakmıştır. Mekke'nin fethi sırasında anahtarı vermekten imtina eden -muhtemelen o zamanda Müslüman olmayıp kendisini öldürmekle tehdit etmektedir- annesi birazda tehditle ikna edilip anahtar kendisinden alınmış gibi gözükmektedir.

Esbâb-ı Nüzul Kaynaklarının Nisa Suresi 58. Ayetine Yaklaşımları

Bilindiği gibi Allah (c.c) Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetleri belli bir olay olup onu vuzuha kavuşturmak için indirmiştir. Ashab yaşadığı ortamı ve konuyu iyi bildiğinden yaşadıklarını daha sonra gelenlere aktarmışlardır. Böylece müfessirler ilgili ayetleri açıklarlarken nüzul sebepleri bilindiğinden dolayı konular daha iyi anlaşılabilmiştir. Şu da bir gerçektir ki belli bir ayetin nüzul sebebi ve tarihsel yaşanmışlığı, o ayetin esas maksadını ve Kur'an'ın bütün olarak öngördüğü ahlaki sistemin bütünü ifade etmeyebilir. Yani spesifik bir olay üzerine nazil olan ayetleri sadece o olayla/olaylarla sınırlandırmamak gerekir. İlgili ayeti tarihsel bağlamdan çıkarıp evrensel bakış açısına döndürebilmeliyiz. Araştırmaya esas aldığımız Nisa suresi 58. ayet de bu bağlamda Osman b. Talha ve Abbas özelinde nazil olsa bile aşağıda değineceğimiz gibi emanet, ehliyet ve liyakat ekseninde ufuk açıcı bazı değerlendirmelere kapı aralayacaktır.

Yukarıda Osman b. Talha ile ilgili tarihsel bilgileri ilk dönem siyer, İslam tarihi ve tabakat/rical kitaplarında değindikten sonra ilgili ayetin nüzul sebebini müracaat kaynağı olan ve müstakil yazılan "Esbâb-ı Nuzûl" kitaplarından bakmaya çalışacağız. Tarihsel sürece dikkat ederek başvurduğumuz kaynak eserlerden ilki Vâhidî'nin (ö. 468/1076) Esbâbu'n-Nuzûl adlı eseridir. Eser konuyu anlatırken verdiği bilgilere kaynak göstermeden ayetin Osman b. Talha ile ilgili indiğinden bahisle fetih günü Osman b. Talha'nın Kâbe'yi kapatıp Mekke'den uzak bir yere çıktığını ve "Eğer O'nun Allah'ın elçisi olduğunu bilseydim anahtarı vermekten imtina etmezdim" dediğini belirtir. Devamında Ali b. Ebi Talib'in anahtarı ondan alıp Kâbe'nin kapısını açtıktan sonra Hz. Muhammed'in Kâbe'nin içinde iki rekât namaz kılar. Sikaye görevi uhdesinde bulunan amcası Abbas'ın ve Sidane görevinin de kendisine verilmesi gerektiğini söyledikten sonra bu ayetin nazil olduğunu kaydeder. Hz. Muhammed (sav) ise Hz. Ali'ye anahtarı Osman b. Talha'ya vermesi için gönderdiğinde Osman b. Talha'nın "anahtarı getireceksen niye benden zorla alıp bana eziyet ettin" dediğinde ise, Allah'ın konu ile ilgili ayet indirdiğinden bahseder. Bu olay üzerine Osman b. Talha'nın Hz. Muhammed'in gösterdiği jest üzerine kelime-i şahadet getirerek Müslüman olduğunu ve sonuna kadar anahtarın kendisinde kaldığı ifade eder.

Vâhidî kaynak göstermeden verdiği bu bilginin yanında Mücahid'e dayandırarak verdiği malumatta Hz. Muhammed'in anahtarı Osman'dan aldığını, Kâbe'ye girip çıktıktan sonra bu ayeti okuyup Osman b. Talha'yı çağırıp anahtarı geri verdiğini "zulme dalmadıkça onu sizden kimse alamaz" dediğini kay-

deder. Osman b. Talha'nın Müslüman olması konusuna girmez. Vâhidî diğer bir varyantta ise Şeybe b. Ebi Osman b. Ebi Talha'dan nakille anlattığında ise Hz. Muhammed anahtarları bana ve Osman b. Talha'ya vererek şöyle buyurdu: "Siz zulme dalmadıkça onu sizden kimse alamaz. Abdu'd-Dâr oğulları olmadan bu hizmet hakkıyla yürümez."²⁹

Görüldüğü gibi Vâhidî üç değişik varyantın sadece birisinde Osman b. Talha'nın bu jest karşısında Müslüman olduğunu, diğer varyantında Osman b. Talha'nın Müslüman olması olayından bahsetmediği görülmektedir. Ancak olayların akışına bakılırsa bütün görüşlerde direk olmasa bile dolaylı olarak Abbas'ın asabiyeti kullanarak makam elde etme isteğine işaret vardır.

İbn Hacer el-Askalanî (852/1449) Vâhidî'nin görüşlerine benzer görüşler serdettikten sonra ilave olarak Hz. Muhammed'in önce Kâbe'yi yedi defa tavaf ettiğini, tavaftan sonra Osman b. Talha'yı çağırdığını, anahtarları alıp Kâbe'nin içine girdikten sonra içerideki putları kırıp Kâbe'yi putlardan temizlettiğini söyler. Daha sonra Hz. Ali'nin Sidane görevi ile Sikaye'nin de kendilerinde (Haşimoğulları) birleştirilmesi gerektiğini (muhtemelen Abbas adına) söylemesi üzerine Hz. Muhammed'in Osman b. Talha'yı çağırıp Kâbe'nin anahtarlarını ona verir. Hz. Muhammed'in ilaveten "Gün vefa ve iyilik günüdür" dediğini bilgisini de dipnot olarak düşer. Askalanî Sa'lebî'den nakille bu olaylar üzerine Osman b. Talha'nın şahadet getirdiği rivayetini verip, kişisel görüşünü eklemeyi unuttundan bu naklin doğru olmadığını çünkü Osman b Talha, Amr b. As ve Halid b. Velid'in Hudeybiye ile Mekke'nin fethi arasında Müslüman olduğunu ifade eder.³⁰

Sebeb-i nüzul ile ilgili önemli kitaplarından olan Suyutî (ö. 911/1505) Lübbâbü'n-Nukûl fi Esbabü'n-Nuzûl isimli eserinde Nisa suresi 58. ayetin esbabı nüzulünü açıklarken; tefsir kitaplarında geçen olayı hemen hemen tekrar ederek Osman b. Talha'nın İslam'a girmesiyle ilgili ayrıntıya girmeden "Mekke'nin fethinde Hz. Muhammed'in Osman b. Talha'yı çağırdığını Osman b. Talha'nın tam anahtarı verecek iken orada bulunan Abbas olaya müdahil olup (belki anahtarların sürekli Osman b. Talha'dan alınacağını hesap ederek) uhdesinde bulunan Sikaye görevi ile Sidane görevinin de kendisinde birleştirilmesinin uygun olacağını söyler. Bunun üzerine Osman b. Talha'nın anahtarı vermeden "Bu Allah'ın emanetidir" şerhini düşerek anahtarı vermeden imtina etmesiyle Hz. Muhammed tekrar anahtarı isteyip alır ve akabinde Kâbe'ye girer. O'nun Kâbe'den çıkıp tavaf ettikten sonra bu ayetin inmesi üzerine anahtarı Osman b. Talha'ya geri vermesi şeklinde olayı anlatır. Hz. Ömer Hz. Muhammed'in bu ayeti okuması üzerine "Anam babam size feda olsun Ya Resûlullah, ben bu ayeti daha önce hiç duymadım" demesiyle Hz. Muhammed bu ayet Kâbe'nin içinde indiği bilgisini vermiştir.³¹

Görüldüğü gibi Esbâb-ı Nuzûl kitaplarında Osman b. Talha'nın bu jest üze-

²⁹ Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmet, *Esbâbü'n-Nuzûl*, Beyrut, 1991, I/100-101.

³⁰ İbn Hacer el-Askalanî, Ebul Fazl Şihabuddîn Ahmet Ali, *el-İcab bi Tıbyanı'l-Esbâb*, Daru İbn Cevzi, Dimam, 1997, II/889-895.

³¹ Suyutî, Abdurrahman b. Ebî Bekir b. Muhammed, *Lübbâbü'n-Nukûl fi Esbâbü'n-Nuzûl*, Daru İhyai'l-Ulum, Beyrut, ty, I/64.

rine Müslüman olmasıyla ilgili ittifak olmayıp, sadece Vâhidî'nin görüşlerinden birisinde konu ile ilgili bilgi verilmiştir. Hâlbuki her üç müellifin ittifak ettikleri konu Abbas'ın bu göreve istekli olması ve bu konuda Allah'ın da ayeti ile konuya müdahil olup Hz. Muhammed'din dilinden kendisine bu konuda taviz verilmemesidir.

Temel Tefsir Kaynaklarının Konuya Yaklaşımları

Tefsirle ilgili birçok tanım yapılmasına rağmen en kapsayıcısı Zerkeşî'nin tanımı olup; "Hz. Muhammed'e inzal edilen ilahi kitabı lûgat, sarf, nahiv, beyan, usul-i fıkıh ve kıraat ilimlerinden istifade etmek suretiyle anlamayı, manalarını açıklamayı, hüküm ve hikmetlerini ortaya koymayı mümkün kılmak yanında esbâb-ı nüzul ve nasih mensuh bilgisini de gerektiren bir ilimdir" şeklindedir.³² Bu tanıma baktığımızda tefsir ilmiyle meşgul olan müfessirin ilim adına yukarıda zikredilen ilimleri bilmesi icbari bir durumdur. Tabi ki bu ilimler arasında tarih/ensab ilimleri de mevcut olması icab etmektedir. Müfessir tefsirini yazarken esbab-ı nüzul bilgisinin tarihsel olaylarla da desteklemesi gerekir. Bu zaviyeden baktığımızda ilgili ayetin tefsiri yapılırken bazı müfessirler tarih/ensab perspektifini göz önüne almadıkları gibi bir sonuç çıkmaktadır. Konu ile ilgili ayet-i kerimenin metni ve tercümesi aşağıdaki şekildedir.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

"(Ey Müminler) Allah size (görev, yetki ve sorumluluk gibi tüm) emanetleri ehline teslim ve tevdi etmenizi, insanlar arasında (ortaya çıkan herhangi bir ihtilafı çözüme kavuşturmak üzere) hakemlik yaptığınız zaman da adalet ve hakkaniyetle hüküm vermenizi emreder. Bakın, Allah size bir öğüt veriyor. (Unutmayın ki) Allah her şeyi işitir, her şeyi görür."³³

Şimdi bu ayet-i kerimeyi ilk dönem tefsir kitaplarından başlayarak irdelemeye çalışalım.

Günümüze kadar ulaşan ilk tefsir sahibi Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) bu ayeti açıklarken ayetin nüzul sebebi olarak; olayın Osman b. Talha ile ilgili olduğunu, fetihten sonra Kâbe'nin anahtarlarını isteyen Peygamberin yanında amcası Abbas'ın da bulunduğunu ve uhdesinde bulunan Sikaye görevinin yanında toplumun en prestijli görevlerinden olan Sidane görevinin de kendilerine verilmesi gerektiği bilgisini nakleder. Bunun üzerine orada bulunan Osman b. Talha'nın Peygamber'e "Eğer Allah ve ahiret gününe inanıyorsan anahtarını bana iade et." dediğini ve Hz. Muhammed'in de anahtarları kendisine "Allah'ın emaneti olarak onu al" dediğini kaydeder.³⁴ Görüldüğü gibi bize kadar ulaşan ilk kaynak olaya Osman b. Talha bilgisini vermesine rağmen Abbas'ın asabiyetini merkeze alarak bir değerlendirme yapar.

Sünni itikadına mensup ilk devirlere ait olan ve günümüze intikal etmeyen

³² Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, (nşr, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Beyrut, ty, I/13.

³³ Nisa:4/58

³⁴ Mukâtil, b. Süleyman, Ebu'l-Hasen, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, (nşr: A. Mahmut Şehhate), Beyrut, ty, I/381-382.

eserlerdeki yorumlara ulaşılabilecek yegâne kaynak olarak bilinen, aynı zamanda lügat, tarih, nahiv, kelim kiraat fıkıh gibi alanlarda araştırma yapanların ilk başvuru kaynağı olan “Câmiu'l-Beyan” adlı tefsirin müellifi Taberî'nin (ö. 310/923) ise tefsirinde konuya yaklaşımı şöyledir:

Taberî hükümet edenlerin Müslümanların işlerinin hallolmasında hizmetin daha iyi yürütülmesi için işi o konuda ehil ve liyakat sahibi kimselere verilmesini bir gereklilik olarak görülmesini anlattıktan sonra nüzul sebebi olarak Hz. Muhammed'in Kâbe'nin anahtarlarının Osman b. Talha b. Ebi Talha'dan alarak fetih günü Kâbe'ye girip ibadetini yaptıktan sonra ilgili ayeti okuyarak çıktığını - ki Hz. Ömer bu ayeti daha önce hiç duymadığını belirttikten- Kâbe'nin anahtarlarını Osman b. Talha'ya teslim ettiğinden bahisle, onun Müslüman olup olmasıyla ilgili bilgi vermemiştir. Aynı zamanda bir tarihçi de olan Taberî, Müslüman olma hadisesinin gayet açık olmasından dolayı konuya değinme ihtiyacı bile duymamış olabilir.³⁵ Biliyoruz ki Taberî tarihinde bu olaydan bahsedip ve Osman b. Talha'nın Müslüman oluş serüvenini Hudeybiye'den sonra hicri 8. yılın Safer ayında olduğu bilgisini vermişti.

Rivayet tefsir sahibi olan Nisaburî (ö. 319/922) konu ile ilgili olarak olaya yaklaşımı şu şekildedir; Hz. Muhammed Kâbe'nin anahtarını Osman b. Talha'dan alıp Kâbe'yi açtırıp, içine girmiş ve çıkarken de bu ayeti okuduğunu belirtir. Sonra anahtarları Osman b. Talha'ya vermiş ve Hz. Ömer Hz. Muhammed'in okuduğu bu ayeti daha önce duymadığı notunu düşmeyi ihmal etmez.³⁶

Tefsir açısından çok önemli bir çalışma olmasının yanında kelim, fıkıh ve fıkıh usulü alanlarında da zengin bilgiler içeren ve İslami fırkalar ve İslam dışı akımlarla dinlere ait inanç ve görüşlerin tenkidi bakımından önemli olan eserinde mezheb imamlarından İmam Maturidî (ö. 333/944) Te'vilâtü'l-Kur'an adlı eserinde; Nisa 58. ayetile ilgili kısımda Osman b. Talha'dan hiç bahsetmeden Mekke Resûlullah tarafından fethedilince Abbas Hz. Muhammed'den Sikaye görevinin yanında Hicabe görevinin de de kendilerinde toplanmasını istemiş, Hz. Muhammed de anahtarları Şeybe'nin çocuklarından alarak Abbas'a vermişti. Allah bu ayeti inzal buyurunca Abbas'tan anahtarları alıp Şeybe'nin çocuklarına geri verdiği bilgisini vermektedir.³⁷ Görüldüğü gibi burada Osman b. Talha'ya hiç atf yapılmamış, Şeybe'yi merkeze çekerek belki de onun henüz Müslüman olmayan birisi olması nedeniyle işin ehli olmadığını ve Abbas'ın asabiyet düşüncesinin de yerinde bir istem olmadığını vurgulamak istemiştir.

Tefsir eserleri içinde önemli rivayet tefsirlerinden biri olan Sa'lebî (ö. 427 /1035) ilgili ayetin tefsirini verirken fetih sırasında Osman b. Talha'nın Kâbe'yi kapatarak anahtarı vermek istememesi sebebiyle yüksek bir yere çıktığını ifade eder. Hz. Muhammed'in Kâbe'nin anahtarlarını istemesi üzerine Hz. Ali'nin anahtarları alıp Hz. Muhammed'e getirir. Osman b. Talha'nın anahtarı verme-

³⁵ Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Tefsiru't-Taberî*, Daru Alimi'l Kütüb, Riyad, 2010, V/171.

³⁶ İbn Münzir, Ebu Bekir Muhammed b. İbrahim en- Nisaburi, *Kitabu Tefsiri'l-Kur'an*, Daru'l-Muasir, Medine, 2002, II/276.

³⁷ Maturidî, Ebu Mansur b. Muhammed b. Mahmud, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, Müessesetü'l-Risale, Beyrut, 2004, I/440.

den imtina gerekçesi olarak “Şayet O'nun Allah'ın elçisi olduğuna inansaydım anahtarları ona vermekten imtina etmezdim” der. Hz. Muhammed'in Kabe'de iki rekât namaz kıldıktan sonra amcası Abbas'ın anahtarları istemesi üzerine anahtarları amcasına verdiği sırada bu ayetin nazil olduğunu ve daha sonra anahtarları Osman b. Talha'ya vermesi üzerine onunda bu jest karşısında kelime-i şahadet getirerek Müslüman olduğunu belirtir.³⁸

Sem'ânî (ö. 489/1097) ayetle ilgili değerlendirmesi Sa'lebî'nin açıklamasına çok benzemesine rağmen onun son kısımda belirttiği Osman b. Talha'nın İslam'ı kabulüyle ilgili olarak Halid b. Velid, Amr b. As ve Osman b. Talha'nın Müslüman oluş zamanını Hudeybiye Barış Antlaşmasından'dan sonra olarak vermektedir.³⁹

Mu'tezilî görüşlere mensup olmakla birlikte hakkında elliye aşkın şerh yazılan ve meşhur sunni müfessirlerce de referans kaynağı olan Zemahşerî⁴⁰ (ö. 538/1144) el-Keşşaf adlı tefsirinde Mekke'nin fethi günü Osman b. Talha Kâbe'nin kapısını kapatarak biraz uzağa gittiğini ve anahtarları vermekten imtina ettiği bilgisini verir. Buna rağmen Hz. Ali anahtarları Osman b. Talha'dan alıp Kâbe'nin kapısını açtırır, Hz. Muhammed iki rekât namaz kılıp çıkarken Abbas Kâbe'nin anahtarları kendisine verilmesini ister. Bu sırada ayet nazil olur ve Hz. Ali anahtarları Osman b. Talha'ya geri verir. İlgili ayeti okuduktan sonra Osman b. Talha kelime-i şahadet getirir. Sidane görevinin önceden olduğu gibi sonsuza kadar Osman evlatlarına verilmesini emrettiği bilgisini verir.⁴¹

Ansiklopedik özelliği ön planda olan Sunnî ekolün duayenlerinden Fahredin er-Razî, (ö. 606/1210) Mefâtihu'l-Gayb adlı eserinde; Fetih günü Mekke'ye girildikten sonra Sidane görevi uhdesinde bulunan Osman b Talha Kâbe'yi kapatıp Mekke'nin eteklerine tırmanıp anahtarı vermeyi reddettiğini, “Eğer O'nun Allah'ın elçisi olduğuna bilseydim reddetmezdim” ifadesini kullandığını söyler. Bir türlü yolunu bulup Ali b. Ebi Talip anahtarı alır, Kâbe'yi açar. Peygamber Kâbe'nin içinde iki rekât namaz kılıp çıkınca Abbas Sidane görevinin de kendisine verilmesini isteyince bu ayet-i kerime nazil olur. Hz. Muhammed Hz Ali'den anahtarların Osman b. Talha'ya verilmesini ister. Daha önce yaptığından dolayı Hz. Ali, Osman b. Talha'dan özür dileyerek anahtarı iade edince Osman b. Talha şahadet getirir. Bu bilgilerden sonra başka konunun başka bir versiyonundan bahsederek; Hz Muhammed anahtarı üç defa Osman b. Talha'dan istediğini ve Osman'ın anahtarların “Allah'ın emaneti olduğunu” vurgulayıp ancak üçüncüde verdiği ve “Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsan anahtarları bana ver” dediğinden bahseder. Tavaf sırasında Abbas'ın anahtarları Hz. Muhammed'den istemesi üzerine bu ayetin indiğini söylemeyi unutmuyarak yine Abbas'ın asabi-

³⁸ Sa'lebî Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'an*, Daru ihyau't-Turas, Beyrut, 2002.

³⁹ Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'an*, Daru'l-Vatan, Riyad, 1997, 1/440.

⁴⁰ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV Yayınları, Ankara: 1993, 383-386.

⁴¹ Zemahşerî, Ebu'l-Kasım, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakikati't-Tenzil*, Daru'l-Marife, Beyrut, ty, 1/275.

yetine vurgu yapar.⁴²

Kurtubî (ö. 671/1273) tefsirinde ayetin Mekke'nin fethi sırasında nazil olduğunu ve Kâbe'nin anahtarlarını müşrik olan Osman b. Talha ve amcasının oğlu Şeybe'den aldığında Abbas anahtarların bir daha onlara verilmeyerek kendilerine verilmesini istediğine atıf yapar. Hz. Muhammed kendisine yapılan teklifle ilgili karar vermeden Kâbe'ye girer, putları kırıp makamı İbrahim'e çıkınca bu ayet nazil olur. Hz. Ömer bu ayetleri daha önce hiç duymadığını ve anahtarları Allah'ın emaneti olarak Osman b. Talha ve Şeybe'ye verdiğini söylerken onun Müslüman olup olmaması tartışmalarına girmez.⁴³

Geç dönem müfessirlerden olan (ö. 710/1300) Nesefî ayeti kaynak belirtmeden Sidane görevi uhdesinde olan Osman b. Talha'dan Mekke'nin fethi sırasında Peygamberin Kâbe'nin anahtarlarını istediğini onunda emri yerine getirdiğini belirtir. Teferruat vermeden Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye ilgili ayetin indiğini bunun üzerine Osman b. Talha'nın Müslüman olduğunu ve Sidane görevinin sonuna kadar Osman b. Talha'ya verilmesini istediğini kaydeder.⁴⁴

İbn Kesir (ö. 774/1373) tefsirinde olayı yukardakine benzer bir şekilde anlattıktan sonra Osman b. Talha'nın İslam'a girişi ile ilgili olarak Hudeybiye barış anlaşmasından sonra Halid b. Velid, Amr b. As'la eşzamanlı İslam'ı kabul ettiklerini ve Mekke'nin fethi sırasında diğer iki önemli sahabe gibi Osman b. Talha'nın da Kâbe'nin anahtarının Hz. Muhammed'e verilmesi sırasında Müslüman olduğundan bahsetmektedir. Bununla birlikte bazı müfessirlerin Osman b. Talha ile amcası olan ve Uhud savaşında kafirlerin sancağını taşıyıp kafir olarak ölen Osman b. Ebi Talha ile karıştırdığı bilgisini verir. Kanaatimizce amca Osman ile yeğen Osman b. Talha karıştırılmaktadır. Abbas'ın Kâbe'nin anahtarlarını almada ısrarı üzerine Hz. Muhammed de Osman b. Talha'yı çağırarak "Ey Osman b. Talha! İşte anahtarın, bugün vefa ve iyilik günüdür. Ey Ebû Talha oğulları! Emaneti kıyamete kadar sizde kalmak üzere alın; hicâbeyi/sidaneyi görevini sizden ancak zalimler geri alır" dedikten sonra da bu ayet-i kerime nazil oldu bilgisini verir.⁴⁵

Genelde Fahreddin er-Razi'den beslenerek tefsirini yazan Beyzavî (ö. 658/1286) olayı beslendiği kaynakla aynı değerlendirerek Osman b. Talha'nın fetih günü Kâbe'yi kapatıp anahtarları Hz. Muhammed'in girmesini engellemek için kapattığını ve "Eğer O'nun Allah'ın elçisi olduğunu bilseydim ona vermekten imtina etmezdim" dediğini söyler. Daha sonra Hz. Ali anahtarla Kâbe'yi açıp, Hz. Muhammed Kâbe'ye girip iki rekât namaz kıldıktan sonra Abbas Sikaye ile birlikte Sidane görevinin de kendisine vermesini istemesi üzerine bu ayetin nazil olduğunu ve Hz. Muhammed'in anahtarı Osman'a vermesi için Hz. Ali'ye em-

⁴² Fahreddin er-Razi, Ebu Abdillâh, Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Gayb*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, X/110-111.

⁴³ Kurtubî, Ebu Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir, *Camîu'l-Ahkami'l-Kur'an*, Daru Alimi'l-Kütüb, Riyad, 2003, V/256.

⁴⁴ Nesefî, Ebu'l-Berakat, Abdullâh b. Ahmet b. Mahmut, *Tefsiru'n-Nesefî*, Daru İbn Kesir, Beyrut, 2011, I/367

⁴⁵ İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail b. Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, Daru'l Marife, Beyrut, 1969, I/515-516.

rettiğini ve Osman b. Talha'nın bu jest karşısında Müslüman olduğunu nakle-
der.⁴⁶ En son aldığımız Ebu's-Suud'da (ö. 982/1574) eserinde, Zemahşeri'nin
değerlendirmesiyle nerdeyse virgülu virgüline olayı anlatır.⁴⁷

Âlusî, (ö. 1270/ 1854) Rûhu'l Meânî adlı tefsirinde ise: Mekke fethi ta-
mamlandıktan sonra Hz Muhammed'in Osman b. Talha'yı çağırıp Kâbe'nin
anahtarlarını ondan istediğini kaydeder. Osman b. Talha elini açıp anahtarları
uzatırken Abbas anahtarların kendisine verilmesini isteyince Osman b. Talha
elini kapatır ve vermeme ısrarı üzerine Hz. Muhammed Osman b. Talha'ya
"Ey Osman Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsan anahtarları getir" der. Osman
b. Talha'da Peygamber'e "Anahtar Allah'ın emaneti olarak veriyorum" diye kar-
şılık verir. Sonra Hz. Muhammed Kâbe'ye girer, Kâbe'de bulunan Hz. İbrahim'in
sureti ve bazı heykeller i kırar. Hz. Muhammed İbrahim'e haksızlık yapıldığını
zira O'nun ömrünün putlarla mücadele ve şirkle mücadele ile geçtiğini söyledik-
ten sonra Kâbe'yi tavaf eder ve bu ayet inmesi sebebiyle Osman b. Talha'yı ça-
ğırıp anahtarları ona verdi" ifadelerini kullanır.⁴⁸

Çağdaş Tefsirlerde Konunun Değerlendirilmesi

Nisa 58. ayet ile ilgili belli başlı çağdaş tefsirlerin değerlendirmesini yapa-
rak tartışmaları bitirmeye çalışacağız. Muhafazakâr camianın en çok başvurdu-
ğu müfessirlerden olan Elmalılı M. Hamdi Yazır eserinde kaynak göstermeden
naklettiği ayetin nüzul sebebi ile ilgili olarak verdiği bilgi şöyledir; Mekke'nin
fethi sırasında Kâbe'nin anahtarının Osman b. Talha'nın elinde bulunuyordu.
Osman b. Talha Kâbe'nin anahtarı vermekten imtina edince, Hz. Ali anahtarı
alıp Kâbe'yi açar, Hz. Muhammed içeri girip iki rekât namaz kılıp çıktığında am-
cası Abbas anahtarı almak istemesi üzerine bu ayet nazil olduğunu söyler. Hz.
Peygamber de anahtarı amcasına vermeyerek Hz. Ali'ye anahtarı Osman b. Tal-
ha'ya vermesini söyler. Osman b. Talha bu jest üzerine şahadet getirip Müslü-
man olur. Zaman içinde kendisi Medine'ye hicret ederek anahtarı kardeşi Şey-
be'ye verir.⁴⁹ Görüldüğü gibi Elmalılı Abbas olayına hiç değinmez ve sadece
anahtarların Osman b. Talha'ya verilmesinden ve hicretinden sonra Şeybe'ye
teslimini anlatır.

Süleyman Ateş ise tefsirinde; ayetin nüzul sebebi olarak olayı açıklarken
Alusî ile neredeyse aynı bilgileri vererek Abbas'ın anahtarı kendisine verilmesini
istediği bilgisini vermiştir. Osman b. Talha anahtarı verirken içinde anahtar bu-
lunan elini iki kez geri çekip üçüncü safer istemesinden sonra vermiş ve verir-
ken "Allah'ın emaneti olarak veriyorum" şerhi ile anahtarı uzatmış, Hz. Mu-
hammed'de anahtarı bu ayeti kerime nazil olunca Osman b. Talha'ya vermiştir"
bilgisini verir. Osman b. Talha'nın Müslüman olma tarihi konusunda Hudeybiye
barışından sonraki bir zamanı işaret ederek konunun anlatımını tamamlar.⁵⁰

Son yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlatılan tefsirde ise

⁴⁶ Beyzavî, Ebu Said, Abdullah b. Ömer, *Tefsiru'l- Beyzavî*, Beyrut, 2003, I/205.

⁴⁷ Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed, *İrşad-u Akli's-Selîm ila Mezaye'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâr'ul-
Mushaf, Kahire, ty. II/193.

⁴⁸ Âlusî, Şahabuddin Mahmud, *Rûhu'l Maani*, Daru İhyai't-Turas, Beyrut, 1997, V/63.

⁴⁹ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 2015, II/1373.

⁵⁰ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989, II/304.

Osman b. Talha'nın Müslüman olup olmamasına değinmeden olay anlatılarak Abbas'ın Sikaye görevine ilaveten Hicabe görevini kendisine vermesini istemesi ve bunun üzerine bu ayetin nazil olmasıyla Kâbe'nin anahtarlarını Osman b. Talha'ya teslim edildiği bilgisini verir.⁵¹

Bayraktar Bayraklı da tefsirinde ilgili ayetin tefsirini yaparken sadece Fahreddin er-Razî ve Razî'den alıntı yapan Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın değindiği nüzul sebebinin anlatarak olaya yeni bir bakış açısı getirmemiş ve var olan bilgileri tekrar etmekle yetinmiştir.⁵²

20. yüzyılın sonlarında İslam coğrafyasında meşhur olan Mevdûdî tefsirinde olayın nüzul sebebine hiç değinilmeden ayetin tefsirinde İsrailoğullarına atıf yaparak konuyu değişik bir mecraaya çekmiş ve İsrailoğullarının dejenere olmasının en büyük sebebi olarak yetkiyi hep beceriksiz ve ehil olmayan kişilere verilmesi mevzuuna değinir. Bundan dolayı dini veya siyasi sorumluluk gerektirecek liderlikleri, dar kafalı, ahlaksız ve adaletsiz kişilere vermelerinden dolayı başına gelenler konusunda Müslümanların uyarıldığından bahsetmektedir.⁵³ Bu yorum izaha muhtaç bir yorumdur. Zira yer Mekke ve Yahudilerin yollarının düştükleri bir muhit değildir. Her ne kadar Hak dine karşı batıl olduklarını bildikleri Mekke müşrikleri ile iş tuttıkları muhakkak ise de isabetli bir yorum yaptığı söylenemez.

Bu bilgileri aktardıktan sonra müfessirlerin hiç değinmediği olayın değişik veçhesine da bakmak gerekir ki o da mescidlerin imar ve inşası ile ilgilidir. Bırakın mescidlerin imar ve inşasını dünyada ilk inşa edilen ve kıyamete kadar merkezi olma durumunu koruyacak olan Kâbe ve onunla ilgili en prestijli görevin ifası konusunda Müslüman olma şartının olmamasını kabul etmek zordur. Mescidlerin imar, inşa ve vazifelerinin ifasında Müslüman olma ön şartların bulunması Kâbe ile ilgili görevlerin ifasında da bu şartların korunması gerekmektedir. Konu ile ilgili ayet Kur'an-ı Kerimde şöyle geçmektedir;

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَى اللَّهِ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَن يَكُونُوا مِنَ الْمُتَّقِينَ

“Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dost doğru kılan, zekatı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.”⁵⁴

Zemahşerî bu ayetin tefsirini yaparken, Bedir gazvesinde ensar ve muhacirlerin savaş sonrası esîrlerin durumu ile ilgili konuşurken Mekke ehlinin ileri gelenlerinden Abbas'la Müslümanlar arasında şöyle bir konuşma geçtiğini ifade eder. Abbas yeğeni de olan Hz. Ali'ye kendilerinin Kâbe'yi tamir etmeleri, onunla ilgili görevlerden olan Sikaye hizmetleri yapmalarına dikkat çekerek sanki Hz. Muhammed ve ashabına mihnet göstermeleri ve kendilerine bir ayrıcalık tanınması isteği üzerine bu ayetin nazil olduğunu yazar. İşte bu diyalog üzerine

⁵¹ Komisyon, *Kur'an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, II/82.

⁵² Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, I-XXI, İstanbul, 2002, V/175-176.

⁵³ Mevdûdî, Ebu'l- Ala, *Tefhimu'l-Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, I/368.

⁵⁴ Tevbe, 9/18.

Allah ilgili ayet indirerek Kâbe ile ilgili bütün iyilik ve imar faaliyetlerinin Allah'a ve ahiret gününe imanla ancak bir mana ifade edebileceği bildirilmektedir.⁵⁵ Görüldüğü gibi konunun açıklığa kavuşturulması açısından tamda üzerinde durulması gereken bir konudur. Sidane görevi prestij bakımından Sikaye görevinden daha üst seviyede bir görev olduğu gerçeğinden hareketle müfessirlerin yaklaşımları yeniden değerlendirmeye muhtaçtır.

Fahreddin er-Razî mescidlerin imar ve inşası olayını değerlendirirken 19. ayeti de beraber düşünerek, zalim kavramından yola çıkmış, zalimliği; hakkı yerinden başka bir yere koymak olarak değerlendirerek Kâbe'nin veya mescidlerin Allah'a ibadet için olduğunu müşrik ve kâfirlerin elinde bu mekânların putlara ibadet maksadıyla kullanıldıklarından bahsetmiştir.⁵⁶ Dolayısıyla Mekke'nin fethedilmesinden sonra bu görevlerin Müslüman olmayan birisine verilmesinin mümkün olamayacağı gibi bir değerlendirme mecburiyeti çıkmaktadır.

Sonuç-Değerlendirme

Kâbe görevlerinden olan Sidane görevi ile ilgili nazil olduğu belirtilen Nisa suresi 58. ayeti değişik zaviyelerden araştırılmaya çalışılmıştır. İlk olarak konunun kahramanı Osman b. Talha ile ilgili kısa bir hayat hikâyesi anlatılmış, daha sonra genel tabakat kitapları ile siyer/İslam tarihi kitapları -ki İbn İshak'ın (ö. 151/768) es-Siretü'n-Nebeviyyesi başlanılıp ilk müracaat kaynakları olan on beşe yakın siyer/İslam tarihi ve tabakat kitapları- tarihi seyir içerisinde kaynak olarak taranmış ve Osman b. Talha'nın İslam'a giriş tarihi ile ilgili bilgiler bazen tekrara düşse de toparlanmaya çalışılmıştır.

İkinci olarak Hadis literatürü taranarak Buharî ve Müslim'de geçiş şekilleri tekrara girmeden verilmeye çalışılmıştır. Müfessirlerin tefsirlerini yaparlarken nüzul sebepleri ile ilgili en çok başvurdukları Vahidî'nin (ö. 486/1076), "Esbab-ı Nuzûl" eseri ile Askalanî'nin (ö. 852/1449), "El- İcab fi Beyani'l-Esbâb"ı ve son olarak ta Suyutî'nin (ö. 911/1505), "Lübâbü'n-Nukûl fi Esbabu'n-Nuzûl" adlı eserlerinden istifade yoluna gidilmiştir.

İlk dönem temel tefsir kitaplarında ve bu ayet bağlamında "Emanetin ehline verilmesi" gerçeğine müfessirlerin yaklaşımlarından istifadeye çalışılmıştır. Tabii olarak konu ile ilgili tefsir kitaplarının yazarlarının vefat tarihleri esas alınmıştır. Bu noktadan hareketle, zamanımıza kadar ulaşan en birinci elden tefsir özelliği taşıyan Mukâtil b. Süleyman'ın (ö.150/767), Tefsiru Mukâtil b. Süleyman ile başlanılıp, bu tefsirin dışında on beş kadar tefsir kitabı incelenmiştir.

Siyer, İslam tarihi /tabakat kitaplarından yukarda incelenen on beşten fazla temel kaynak eserde Yakubî hariç tümü Osman b. Talha'nın Müslüman oluşunu Hudeybiye anlaşmasından sonra, Mekke'nin fethinden önce olduğunda müttefiktirler. Sadece Yakubî Osman b. Talha'nın ne zaman Müslüman olduğu ile ilgili bilgi belki de bilinenin tekrarı olmasın diye verilmemiştir. Yoksa onun Müslüman olma tarihi ile ilgili değişik bir tarih vermemektedirler.

Hadis külliyyatında konu ile ilgili hadis şerif Kütüb-ü sitteye dâhil eserlerden

⁵⁵ Zemahşeri, *Keşşaf*, II/240-241.

⁵⁶ Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVI/8-9.

Buhari ve Müslim'de İbn Ömer'den mervi olarak geçmektedir. Buhari ve Müslim'de geçen hadisleri birlikte değerlendirildiğinde sanki konunun açığa çıkarılması açısından Müslim'de geçen rivayet konunun anlaşılmasına en yakını gibi durmaktadır. Müslim'de hadis şöyle geçmektedir: Mekke'nin fethi günü Hz. Muhammed, Usame b. Zeyd, Bilal-i Habeşi ve Osman b. Talha ile beraber Kâbe'ye yaklaştıkları sırada devesi Kasva'nın Kâbe'ye yakın bir yerde çöktüğü ve Hz. Muhammed'in Kâbe'nin anahtarını Osman b. Talha'dan istediğini (çünkü anahtar Osman'ın annesinde idi), onun da anahtar kendisinde olan annesinden anahtarı istediğinden bahseder. Annesinin anahtarı vermekten imtina etmesi üzerine tehditle anahtarı alıp Hz. Muhammed'e verdiğini ve daha sonrada anahtarı önceden Müslüman olan ve bu görevi önceden beri yapagelen Osman b. Talha'ya verdiği bilgisinin tespitidir.

Esbab-ı nüzul kitaplarına baktığımızda sadece Vahidî kaynak vermeden olayı anlatıp anahtarı Osman b. Talha'nın vermekten imtina ettiğini ve kendisinden anahtarın zorla alınması ve ilgili ayetin inzaliyle tekrar kendisine verilmesi jestine karşılık onun Müslüman olmasından bahseder. İbn Hacer ise olayın değişik varyantlarından bahsettikten sonra kişisel görüşünün Osman b. Talha'nın Müslüman oluşunu Mekke'nin fethi ile Hudeybiye arasında olduğunu bildirir. Suyutî ise Osman b. Talha'nın İslam'a girmesi tartışmalarına girmeden daha çok amcası Abbas'ın Sikaye ile birlikte Sidane görevinin de kendisine verilme isteğinin Hz. Muhammed tarafından reddedildiği vurgusunu önceler.

Günümüze kadar tam nüsha olarak bilinen tefsir sahibi ulaşan Mukâtil b. Süleyman başta olmak üzere Taberî, Nisaburî ve Maturidî'nin eserlerinde ayet açıklanırken Osman b. Talha'nın Müslüman oluşu ilgili –zaten açık bir şekilde bilindiğinden hareketle- herhangi bir tartışmaya girilmediği görülmektedir. Hatta Sem'anî açık bir şekilde Osman b. Talha'nın Müslüman oluşunu Hudeybiye'den sonra olarak şerh düşmüştür. İbn Kesîr'de olayı değişik bir mecraya çekerek Osman b. Talha ile Osman b. Ebi Talha'nın karıştırıldığını, Müslüman olmayan veya sonradan mühtedi olan ve kendisine görev tevdi edilenin Osman b. Ebi Talha olduğunu kayıt düşmüştür. Bu ilk dönem müfessirlerinin ölüm tarihleri ilk nüzul kitabının müellifi Vahidî'nin (ö. 468/1076) ölüm tarihinden öncedir. İlgili ayetin tefsirindeki Osman b. Talha'nın Müslüman olması ile ilgili bilgiyi siyer/İslam tarihi ve tabakat kitaplarından almışlardır. Kanaatimize göre Osman b. Talha'nın Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olduğu bilgisini veren müfessirler ayetin nüzul sebebi ile ilgili bilgi beslenmesini Vâhidî'nin kitabından alarak neşredebilecekleri değerlendirilebilir.

İlk kez Osman b. Talha'nın Hz. Muhammed'in jesti karşısında Müslüman olduğundan bahseden rivayet tefsirinin öncülerinden olan Sa'lebî'dir. Daha sonra kendisi Mu'tezili olan Zemahşeri ise Osman b. Talha'nın ihtidasını Abbas'la olan konuşmasından sonra olduğu şerhini düşmektedir. Müfessirlerden Osman b. Talha'nın Müslüman olma zamanı ile ilgili olumsuz görüş bildiren diğer müfessirler ise Kurtubî, Nesefî, Beyzavî ve Ebu's-Suud'u örnek verebiliriz.

Çağdaş müfessirlerden Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Bayraktar Bayraklı sadece Fahreddin er-Razi'nin görüşünden beslenerek Osman b. Talha'nın anahtar

kendisine verildiğinde Müslüman olmadığından, Süleyman Ateş ise Osman b. Talha'nın İslam'a girişini Hudeybiye'den sonra olduğu şerhini düşüp Abbas'ın asabiyeti kullanarak anahtarları almak istemesini değerlendirmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığının komisyona hazırlattığı tefsirde ise Süleyman Ateş'in görüşlerine yakın değerlendirmesi mevcuttur.

Nisa 58. ayet bağlamında kaynaklarda aktarılanlara baktığımızda karşımıza şöyle bir sonuç çıkmaktadır:

1- Bahse konu olan olayın kahramanlarının baş aktörü Osman b. Talha'dır. Müslüman olup olmaması değerlendirilmeye tabi tutulmadan incelenen kaynakların tümünde Osman b. Talha'nın ismi mutlaka geçmektedir. Osman b. Talha'nın Müslüman olma tarihi Hudeybiye barış antlaşması ile Mekke'nin fethi arasında ki Safer ayıdır.

2- Emanetin ehline verilmesi bağlamında Hz. Muhammed ve daha sonraları bazı Müslüman devlet başkanları tarafından insanların işlerinin görülmesine yardımcı olacak bazı kamu görevleri Müslüman olmayan birileri tarafından görürülse bile zamanının en üst düzey kamu hizmeti sayılan Sidane/Hicabe görevinin gayri müslim birisine verilmesinin Tevbe suresi 118. ayeti de beraber değerlendirildiğinde uygun değildir.

3- Ayetin inzaline sebep olan olay zincirine bakıldığında merkeze Abbas'ın durumdan vazife çıkararak öteden beri süregelen kabile asabiyetinin etkisinde kalarak Sidane/Hicabe görevinin kendi kabilesi olan Haşimoğullarına verilmesi ile ilgili çalışmaları Allah tarafından kendisinin uyarılmasıyla uygun görülmemiştir.

4- Müslümanların işlerinin deruhte edilmesinde önemli görevlere görevlendirilme yapılırken irsi yakınlık değil, o işi en iyi şekilde yapabilecek önceden beri kendilerinin yaptığı iş olması nedeniyle yine Müslümanlar arasından ehliyet ve liyakat sahibi kişilere verilmesinin uygun olacağı gerçeğinin bilinmesi gerekliliği sonucu çıkarılabilir.

Kaynaklar

- » Âlusi, Şahabuddin Mahmud, *Ruhu'l Maani*, Daru İhyau't-Turas, Beyrut, ty.
- » Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989.
- » Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, I-XXI, 2002.
- » Belazurî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensabu'l-Eşraf*, Jarusselam, 1963.
- » Beyzavî, Ebu Said, Abdullah b. Ömer, *Tefsiru'l-Beyzavi*, Beyrut, 2003.
- » Buharî, Ebu Muhammed b. İsmail, (thk; Mustafa Deybu'l-Bega) *Sahihu'l-Buhari*, I-VIII, Beyrut, 1987.
- » Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV Yayınları, Ankara, 1993.
- » Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed, *İrşad-u Akli's-Selîm ila Mezaye'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâr'ul-Mushaf, Kahire, ty.
- » Efendioğlu, Mehmet, "Osman b. Talha", *TDV Yayınları*, İstanbul, 2007.
- » Fahreddin er-Razî, Ebu Abdillâh, Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-Gayb*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- » İbn Abdi'l-Berr, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el İstîab fi Marifeti'l-Ashâb*, Daru Nehdati, Mısır, Kahire: ty.
- » İbn Abdi'l-Cebbar, Ebu'l-Muzaffer Mansur b Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'an*, Dar'ul-Vatan, Riyad, 1997.
- » İbn Asakir, Ebu'l-Kasım Sikatüddin Ali b. Hasan, *Tarih-u Dimeşk*, Beyrut, 1997.
- » İbn Hacer el-Askalani, Ebu'l-Fazl Şihabuddin Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, Da-

- ru'l-Cir, Beyrut, 1402.
- » *el-İcab bi Tıbyani'l-Esbâb*, Dar-u İbn Cevzî, Dimam, 1997.
 - » İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik el-Himyerî, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I-VI, Daru'l-Cir, Beyrut, 1411.
 - » İbn İshak, b. Yesar, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
 - » İbn Münzir, Ebu Bekir Muhammed b. İbrahim en- Nisaburî, *Kitabu Tefsiri'l-Kur'an*, Daru'l-Muasir, Medine, 2002.
 - » İbn Sa'd, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Daru's-Sadr, Beyrut, ty.
 - » İbnü'l-Verdî, Zeynü'd-Din Amr b. Muzaffer, (ö.749) *Tarih-u İbnü'l-Verdî*, Daru Kütübü İlmiyye, Beyrut, 1996.
 - » İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail, *Tefsirü'l Kur'ani'l-Azîm*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1969.
 - » *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut, ty. 8/25, 4/273.
 - » İbnü'l-Esir, İzzuddin Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Daru'l-Kütübi'l-İlim, Beyrut, ty.
 - » Komisyon, *Kur'an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.
 - » Maturidî, Ebu Mansur b. Muhammed b. Mahmud, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2004.
 - » Mevdudî, Ebu'l-A'la, *Tefhîmu'l-Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.
 - » Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasen, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, nşr: A. Mahmut Şehhate, Beyrut, ty.
 - » Müslim, İmam Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kureşî en-Nisaburi, *Sahihi Müslim*, (thk; Muhammed Fuat Abdülbaki) Beyrut, ty.
 - » Neseî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsiru'n-Neseî*, Daru İbn Kesir, Beyrut, 2011.
 - » Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Mealî*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2011.
 - » Suyuti, Abdurrahman b. Ebu Bekir b. Muhammed, *Lübabü'n-Nukûl fi Esbabu'n-Nuzûl, Daru İhyau'l-Ulum*, Beyrut, ty.
 - » Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Tefsiru't-Taberî, Daru Alimi'l Kütüb*, Riyad, 2010.
 - » *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mulûk*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2014,
 - » Vakidî, Ebu Abdullah, Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-Megazi*, (thk: Muhammed Abdulkadir Ahmet Ata), Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
 - » Ya'kubî, Ahmed b. Ebu Yakub el-Abbas, *Tarihu Ya'kubî*, (thk; Abdü'l-Emir Mihna), Beyrut: 2010.
 - » Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 2015.
 - » Zemaşerî, Ebu'l-Kasım, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakikati't-Tenzil*, Daru'l-Marife, Beyrut, ty.
 - » Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b Osman, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, (nşr; Şuayb Arnavut), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1982.
 - » *Tarihu'l-Islam*, (thk: Ömer Abdüsselam Tedmuri), Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, ty.
 - » Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, (nşr; Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Beyrut: ty.